

اقتصاد نهادی

پیشگامان نهادگرایی که علم اقتصاد را متحول کردند

دکتر محمود متوسلی

استاد دانشگاه تهران

دکتر محمود مشهدی احمد

علی نیکونسبتی

مصطفی سمیعی نسب

اقتصاد نهادی

پیشگامان نهادگرایی که علم اقتصاد را متحول کردند

گردآوری و ترجمه: دکتر محمود متوسلی

دکتر محمود مشهدی احمدی - علی نیکو نسیتی و مصطفی سمیعی نسب

به اهتمام: مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق علیه السلام - گروه مطالعات اقتصادی

ناشر: دانشگاه امام صادق علیه السلام

صفحه آرا و طرح جلد: مرتضی توایی

شمارگان: ۱۰۰۰

چاپ اول: ۱۳۸۹

چاپ و صحافی: زلال کوثر

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۷۴-۴۱-۸

ISBN: 978-600-5574-41-8

حق چاپ و نشر و نسخه برداری دیجیتال محفوظ است.
© نکات مندرج در این کتاب مبتنی بر اندیشه و رأی نویسندگان مقالات است و انتشار این مطلب از طرف ناشر و مرکز تحقیقات میان رشته‌ای علوم انسانی و اسلامی دانشگاه امام صادق علیه السلام مؤید نظر آنان نیست.
© نقل مطلب با ذکر مأخذ بلامانع است.

تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه السلام، ص. پ. ۱۵۹-۱۴۶۵۵ • تلفن: ۸۸۳۷۰۱۴۲

عنوان و نام پدیدآور	اقتصاد نهادی: پیشگامان نهادگرایی که علم اقتصاد را متحول کردند (تألیف و برگردان) محمود متوسلی، ناظر دیگران.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، (ع)، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	۵۸۵ ص.
شابک	۱۲۰۰۰۰ ریال: 978-600-5574-41-8
وضعیت فهرست نویسی	فیا
پادداشت	[تألیف و برگردان] محمود متوسلی، محمود مشهدی احمدی، علی نیکو نسیتی، مصطفی سمیعی نسب.
پادداشت	ص. ع. به انگلیسی: ... Institutional economics
موضوع	اقتصاد نهادی -- مقاله ها و خطابه ها
شناسه افزوده	متوسلی، محمود، ۱۳۳۱ -
شناسه افزوده	دانشگاه امام صادق علیه السلام (ع)
زده بندی کنگره	۱۳۸۹ ق. HB۹۸/۵۷۴
زده بندی دیویی	۳۰۶.۳۵
شماره کتابشناسی ملی	۰۲۹۰۴۰۲

فهرست مطالب

<u>عنوان</u>	<u>صفحه</u>
مروری بر ادبیات اقتصاد نهادی ۱	
دکتر محمود متوسلی و همکاران	
چرا علم اقتصاد یک علم تکاملی نیست؟ ۷۷	
نورستین ویلن	
محدودیت‌های مطلوبیت نهایی ۱۱۱	
نورستین ویلن	
عقلانیت فعالیت‌های اقتصادی (۱) ۱۳۷	
وسلی سی. میچل	
عقلانیت فعالیت‌های اقتصادی (۲) ۱۵۹	
وسلی سی. میچل	
اقتصاد نهادی (۱) ۱۸۵	
جان آر. کامونز	
اقتصاد نهادی (۲) ۲۰۹	
جان آر. کامونز	
رویکرد نهادی به نظریه‌ی اقتصادی ۲۳۷	
والتن همیلتون	
مختصات نهادگرایی ۲۵۷	
کلارنس سی. آیرس	
با علم اقتصاد چه باید بکنیم؟ ۲۷۳	
ادیت آیرس	
اقتصاد نهادی؛ گذشته و حال ۳۱۳	
مالکوم راترفورد	

- ۳۶۱ قلمرو، روش، و اهمیت اقتصاد نهادی اولیه
جیمز روناالد استنفیلد
- ۴۱۵ رویکرد اقتصاد نهادی
جفری ام. هاجسون
- ۴۷۵ جوهر اقتصاد نهادی چیست؟
جفری ام. هاجسون
- ۵۰۱ ماهیت نهادها
جفری ام. هاجسون
- ۵۵۵ ماهیت اقتصاد نهادی
تونی لاوسون
- ۵۸۵ فهرست اعلام

مقدمه ناشر

«کاری کنید که دانشگاه امام صادق (علیه السلام) ... مرجع تحقیقات مراکز علمی و

دانشگاه‌های دنیا بشود.» مقام معظم رهبری^۱

تردید نیست که آشنایی با تحولات و پویایی‌های در حال جریان در دانش اقتصاد، کمک بزرگی در راه تعالی و شکوفایی دانش اقتصادی بومی به جهت شناخت مسایل و مشکلات اقتصاد ایران و سیاست‌گذاری برای تغییر و نیل به نقاط مطلوب، در بر خواهد داشت. در این مسیر ترجمه آثار اندیشمندان و متفکران در کشورهای دیگر امری متعارف و مرسوم است و اینک به همت استادی فرزانه و پژوهش‌گران دانشگاهی، کتاب حاضر به عنوان وسیله‌ای برای آشنایی با اندیشه و مقدمه‌ای برای مطالعه دقیق‌تر و تحقیقات گسترده در آثار متفکران اقتصاد نهادی جهت حل مسائل و مباحث اقتصادی کشور به اصحاب علم عرضه می‌گردد. این اثر می‌تواند نظریات مفید و متناسب با سنت فکری و علمی داخلی، برای ورود رسمی به جرگه نهضت نرم‌افزاری در عرصه آکادمیک و تولید علمی بومی و متناسب با شرایط داخلی باشد. به جرأت می‌توان ادعا کرد که اطلاع از تحولات دانش اقتصاد، شرط لازم جنبش نرم‌افزاری و تولید علم در زمینه اقتصاد ایرانی - اسلامی می‌باشد.

دانشگاه امام صادق (علیه السلام) درواقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که بیش از «ربع قرن» ثمرات نیکوی این شجره طیبه در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران این نهاد است که امید می‌رود بتواند به توسعه و تقویت آنها در پرتو عنایات حضرت حق تعالی، اهتمام ورزد. در پیمودن این مسیر، دست تمام کسانی را که در مسیر اهداف کلان پژوهشی دانشگاه جهت تحقق مرجعیت علمی، به انجام کارهای پژوهشی مشغولند به گرمی می‌فشاریم و امیدواریم که بتوانیم قدم‌هایی هرچند اندک در پیشبرد اهداف دانشگاه برداریم.

مجموعه حاضر، تألیف و برگردان ارزشمندی است که با تلاش جناب آقای دکتر محمود متوسلی و همکاران ایشان به ثمر نشست. حمایت‌های مرکز تحقیقات میان رشته‌ای علوم انسانی و اسلامی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) خصوصاً گروه مطالعات اقتصادی این مرکز و همکاران محترم معاونت پژوهشی دانشگاه مزید امتنان است که صمیمانه از همکاری این بزرگواران قدردانی می‌نماییم. امید آن که این فعالیت‌ها، مورد رضایت خداوند قرار گیرد.

گروه مطالعات اقتصادی

مرکز تحقیقات میان رشته‌ای علوم انسانی و اسلامی دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

۱. از بیانات مقام معظم رهبری در ملاقات اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (علیه السلام) مورخ

دیباچه

اقتصاد ارتدکس از ابتدای شکل‌گیری خود با چالش‌های اساسی فکری و فلسفی مواجه بود، اما این چالش‌ها بعد از ظهور و پیدایش اقتصاد نئوکلاسیک که به دنبال انقلاب مارژینالیستی رخ داد، شدت و حدت بیشتری یافت. در واقع اقتصاددانانی همچون ویلن از یک سو شاهد قطع رابطه بین آنچه در عالم واقع تحقق می‌یافت و آنچه در صفحات مقالات و کتب اقتصادی مطرح می‌شد بودند، و از سوی دیگر بنیان‌های فلسفی و روش‌شناختی اقتصاد مرسوم را نامناسب می‌دیدند. علاوه بر اینها به اعتقاد ایشان اقتصاد نتوانسته بود آنچنان که شایسته است خود را با علوم مدرن همگام سازد و به همین خاطر "همواره به آن علومی که به روز بودن شعار و ادعای اصلی شان بوده است" با حسرت نگاه می‌کردند.

اینها موجب طرح ایراداتی اساسی در برابر اقتصاد متعارف شد. اولین جرقه‌های این ایرادات توسط ویلن و کامنز، دو تن از پدران اصلی نهادگرایی قدیم، زده شد. این دو اقتصاددان بزرگ تنها به دنبال اصلاح جامعه اقتصادی نبودند بلکه خواهان بازسازی کل علم اقتصاد براساس اصولی متفاوت بودند، البته شکی وجود ندارد که تغییرات مورد نظر ویلن بسیار رادیکال‌تر از کامنز بود.

به هر تقدیر این تلاش‌ها که در ابتدای مسیر آن ویلن نقش برجسته‌تری از هر کس دیگری داشت، موجب شکل‌گیری رویکردی شد که ابتدا توسط ماکس اس. هندمن^۱ به عنوان "اقتصاد نهادگرا"^۲ نامیده شد و سپس توسط والتون همیلتون در میزگرد انجمن اقتصادی آمریکا تحت همین نام شهرتی جهانی یافت.^۳

یکی از خصایص برجسته این رویکرد آن بود که نهادها را در محور تحلیل‌های اقتصادی قرار داد و موجب شد اقتصاد و اقتصاددانان تا حد زیادی دست از تلاش‌های تجربیدی صرف دست کشیده و توجه ویژه‌ای به واقعیات اقتصادی موجود در رابطه بین

1. Max S. Handman

2. Institutional Economics

۳. در اینجا ذکر یک نکته ضروری است و آن این که، اقتصاد نهادگرا اصطلاحی است که اغلب در برابر واژه Institutional economics به کار می‌رود. به لحاظ ادبی، ترجمه درست برای این اصطلاح "اقتصاد نهادی" است. از آنجایی که در ادبیات اقتصادی ایران معادل اقتصاد نهادگرا برای این واژه به کار گرفته شده است ما نیز بیشتر از همان معادل استفاده می‌کنیم.

نهاده‌ها و بشر معطوف دارند، دست کم برای چند دهه که وضع این چنین بود، هر چند دوباره اوهام بر واقعیت غلبه کرد.

این سال‌ها و تلاش‌های خستگی‌ناپذیر اقتصاددانانی که گام در این عرصه گذاشتند، سال‌ها و تلاش‌های پرباری بودند. تاریخ به خوبی گواه این مدعاست. با وجود این، دیری نپائید که نور این چراغ کم‌فروغ شد و اقتصاددانان جریان اصلی مجدداً اقتدار عرصه‌های دانشگاهی و اجرایی را در دست گرفتند و هر فکر "دگری" را از میدان به در کردند. اما این نیز دیری نپائید، چرا که اقتصاددانان به سرعت به خلأهای موجود در تحلیل‌های اقتصادی جریان مرسوم پی بردند و رجعتی مجدد به سوی تحلیل‌های نهادی کردند، از دو سو، با دو نام، جدید و قدیم.

اکنون هر دو این رویکردها به شدت رونق یافته‌اند و در حال به وجود آوردن تحولاتی عظیم در علم اقتصاد هستند. در طرف جدید، که به شدت وام‌دار قدیمی‌هایی همچون کامنز هستند، ما شاهدیم که هر سه پیشگام آن (کوز، نورث و ویلیامسون) موفق به دریافت جایزه نوبل شده‌اند، در طرف قدیم نیز اندیشمندانی چون هاجسون، سامولز، بوش و جمع کثیری از دیگر اندیشمندان آن سهم‌های علمی بسیار ارزنده‌ای را خلق کرده‌اند.

اندکی بررسی و تأمل در شرایط کنونی به خوبی نشان می‌دهد که نهادگرایی به سرعت در حال گسترش حوزه نفوذ خود، حتی در میان ارتدکس‌ترین اقتصاددانان، است. این موضوع، و اهمیت حیاتی نظریه‌های نهادگرا و ارائه تحلیل‌های مناسب برای کشورهای در حال توسعه ما را بر آن می‌دارد که به سمت مطالعه آثار نهادگرایی حرکت کنیم. این کتاب سعی کرده است تلاشی باشد در این راستا و یکی از تفاوت‌های اساسی آن با سایر تلاش‌هایی که در این زمینه در ایران صورت گرفته آن است که برخلاف آنها که عمدتاً از وسط بحث را آغاز کرده‌اند، در اینجا سعی شده است به موضوع از همان آغاز، یعنی از اولین و مهم‌ترین مقالات در این زمینه، پرداخته شود، یعنی از مقالاتی که متعلق به خالقان این پارادایم فکری است.

به هر حال، از آنجایی که امروزه اندیشمندان مختلف، پذیرفته‌اند که اقتصادهای بدیل و علوم بین‌رشته‌ای، با واقعیات جهان به‌ویژه مسائل جهان سوم و ایران انطباق بیشتری دارند، انتظار می‌رود که در سال‌های آینده، تحقیق، تدریس و ترویج این اندیشه‌ها در دانشگاه‌های مختلف به‌ویژه دانشکده‌های اقتصاد، علوم اجتماعی، علوم سیاسی و مراکز تحقیقاتی رایج شود. همچنین انتظار می‌رود همان‌گونه که چنین

اندیشه‌هایی، در آغاز شکل‌گیری مکاتب هتروдокس در مقابل مکتب ارتدکس، تکامل و رشد بسیاری نموده‌اند؛ در ایران نیز با تعمق بیشتر دربارهٔ این مکاتب و تدریس و آموزش آن در دانشگاه‌ها، ضمن تبیین مشکلات واقعی کشور و به‌ویژه نگاه واقع‌بینانه‌تر به مسائل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ایران با محوریت توجه به نهادها و ارزش‌های حاکم بر آن، بتوان از علم اقتصاد در هر دو جنبهٔ "علمی بودن" و "مفید بودن" بهرهٔ کامل برد.

لحاظ کردن مبحث نهادها در آموزش و پژوهش ایران، می‌تواند از دو جنبه، مهم باشد. نخست آنکه در ایران، تلاش‌های گوناگونی برای ارائهٔ یک الگوی توسعه، با توجه به خصوصیات اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی کشور در حال انجام است. بی‌شک در این میان، مباحث نهادی که بر توجه به ویژگی‌های خاص هر کشور تأکید می‌کنند، از اهمیت خاصی برخوردار هستند. از سوی دیگر، متأسفانه تحقیقات بین‌رشته‌ای در ایران به‌هیچ وجه مورد توجه قرار نگرفته است و صرفاً در ماه‌های اخیر، تلاش‌های محدودی برای جبران این عقب‌ماندگی آغاز شده است. بی‌شک یکی از زمینه‌های مطالعات بین‌رشته‌ای، مباحث نهادی است و تهیهٔ کتاب‌های متعدد در این باره، از پیش‌نیازهای آموزش و پژوهش بین‌رشته‌ای در ایران است.

کتابی که در پیشرو دارید اولین کتاب از مجموعه کتبی است که هدف آنها معرفی اقتصاد نهادی است و ما امیدواریم سایر جلدهای آن نیز به زودی به چاپ برسد. در پایان وظیفه خود می‌دانیم از مجموعه افرادی که در تهیه و چاپ این اثر ما را یاری نمودند به ویژه مسئولین مرکز تحقیقات میان رشته‌ای علوم انسانی و اسلامی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) و آقایان مهدی یادی پور، مهدی طغیانی دولت‌آبادی و مصطفی کوهی که در انجام بخش‌هایی از ترجمه یاریگر ما بودند تشکر نماییم.

دکتر محمود متوسلی

استاد دانشگاه تهران

و همکاران